

ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЇХ РОЛЬ В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

Володимир Білецький, доктор технічних наук,
головний науковий співробітник Донецького державного університету,
голова Українського культурологічного Центру

Виконано короткий огляд стану і діяльності громадських організацій в західному світі та пострадянських слов'янських країнах. Підкреслена велика відповідальність в період формування “третього сектору” структур, які виконують регулятивні функції: - правову (державні органи), - фінансову (донори), - організаційно-сервісну (ресурсні центри ННО). Продемонстровано збільшення ролі громадського сектору в сучасному суспільстві - аж до глобального впливу на економічні, міжнародні, екологічні та ін. процеси.

Неприбуткові недержавні організації (ННО) є сьогодні значною суспільною силою. Їх діяльність охоплює практично всі галузі життя людини - економіку, політику, науку, культуру, освіту. Розгалужена мережа молодіжних, професійних, дитячих, жіночих, ветеранських, релігійних та ін. ННО створюють основу громадянського суспільства, є вирішальним стабілізуючим фактором, гарантом демократичного шляху розвитку. Так звані *інституційні інвестори*, які не належать ні до державного, ні до комерційного сектору - пенсійні, благодійні фонди, фонди культури, науки та ін., біржі, університети і т.д. разом зі своїми допоміжними установами забезпечують ліву частку світового *венчурного капіталу*/1/. Отже, від “самопочуття” та розвитку ННО, всю суму яких ще називають “третім сектором”, значною мірою залежать шляхи та тенденції розвитку суспільства на межі ХХІ ст.

Мета нашої публікації - познайомити читача з основними характеристиками ННО в різних країнах, порівняти їх з вітчизняним “третім сектором”, означити перспективи громадського руху.

НЕДЕРЖАВНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАХІДНОГО СВІТУ

Сьогодні у США функціонує біля 1,4 млн. ННО/2/. Простий розрахунок показує, що на 130 американців припадає одна громадська організація. Без перебільшення можна сказати, що ННО США - головний компонент демократії в цій країні. Розділяють два основні класи ННО США: 1. членські організації. 2. організації відкритого типу. Перші працюють насамперед для своїх членів (професійні спілки, політичні партії, асоціації бізнесменів, соціальні клуби тощо). Другі обстоюють інтереси широких кіл суспільства. Ці останні звільнені від податків. Взагалі, законодавство США надає ряд пільг ННО: звільнення від податків з прибутку та на власність, вирахування добровільних пожертв із сум, що оподатковуються, зменшення розцінок на поштові послуги та ін.

В “третьому секторі” США працює 7 млн. чол. Це більше ніж в урядових установах / 2, 3 /. ННО відкритого типу функціонують у сфері здоров’я (неприбуткові госпіталі, лікарні складають більше половини всіх діючих), освіти (неприбуткові школи, коледжі, університети), мистецтва, соціального забезпечення.

В ННО Японії працює біля 4 млн. чол., Німеччини, Англії, Франції - по 1 млн. чол. В середньому “третій сектор” формує біля 3,4% робочих місць/3/.

Найбільша частина витрат ННО йде, як правило, на освіту та науку. В Японії це 40 % всіх витрат ННО, в Англії - 43 % (у Німеччині мінімум - 12 %). Соціальні послуги складають біля 20 % витрат ННО (коливання від 10 % у США до 30 % у Франції). Витрати на мистецтво, культуру і відпочинок коливаються у більш великих межах - від 3 до 60%. При цьому спостерігається тенденція великих витрат на культуру в постсоціалістичних країнах. Якщо в США ці витрати складають 3,2 %, Франції - 18 %, Англії 21 %, то в Угорщині - 57 % /3/.

Щодо джерел фінансування, то більшість своїх коштів ННО США, Великобританії, Італії, Японії, Угорщини отримують від членських внесків та продажу, а у Франції й Німеччині - від уряду.

Непересічна роль ННО в розвіку суспільства обумовила появу ряду міжнародних актів, які унормовують їх співпрацю з урядовими та міжурядовими структурами, з державним сектором уцілому. Ще в 1951 р. Рада Європи прийняла резолюцію яка передбачала консультації з ННО в галузях, які належать до їх компетенції. В 1954, 1972 та 1993 рр. положення про співпрацю з ННО переглядалися, зокрема в плані надання їм статусу консультативних організацій. Зараз такий статус мають 370 асоціацій ННО /4/. ННО з консультативним статусом утворюють декілька спеціалізованих груп, зокрема: по співробітництву “Схід-Захід”, “Північ-Південь”, по соціальному захисту, освіті, охороні здоров’я, бідності, гідності людини, міському та сільському середовищу. ННО з консультативним статусом щороку проводять *загальні інформаційні збори*, які організує секретаріат РЄ. Ці збори мають на меті активізувати участь ННО у програмах РЄ. Директорати секретаріату РЄ, крім того, організовують *секційні збори* ННО з консультативним статусом. Їх мета - інформувати громадськість про роботу РЄ. ННО організують також *групи за інтересами*, які співпрацюють з секретаріатом РЄ, міждержавними комітетами та парламентськими комісіями /4/.

Під егідою Ради Європи створено Конгрес органів місцевого та регіонального самоврядування, в який входять представники парламентів, урядів, органів місцевого та регіонального самоврядування і представники ННО. Крім того, Асамблея ННО (міжнародна організація ННО) створила змішаний Комітет парламентарів та Комісії у зв’язках з ННО. Ці структури ініціюють спільні дії парламентарів та ННО, зокрема проводять міжнародні конференції (скажімо, у 1994 р. була організована конференція “Роль ННО в побудові громадянського суспільства у Європі”) / 4, 5 /.

Рада Європи співпрацює з ННО на багатьох рівнях і у різних формах. Це і прості консультації, і участь у спільних проектах. Експерти ННО як консультанти беруть участь у різних міжурядових спеціалізованих комісіях, готують меморандуми для Генерального Секретаря, роблять усні повідомлення та письмові доповіді в комісіях Парламентської Асамблеї та на Конгресі органів місцевого та регіонального самоврядування, виступають на колоквиумах, семінарах та конференціях Ради Європи / 4 /. В окремих напрямках діяльності Ради Європи етап консультацій з ННО вже перейдено й склалося якісно вище партнерство РЄ - ННО. Скажімо, в справах молоді ще в 70-тих роках створено Європейський Центр молоді та Європейський молодіжний фонд. Ці організації розпрацювали систему, яка перетворила молодіжні ННО в справжніх партнерів / 4 /.

Співробітництво Ради Європи і ННО обопільно корисне: РЄ має безпосередню інформацію від ННО про громадську думку, ННО оперативно інформують громадян своїх країн про діяльність РЄ, даючи при цьому її свою оцінку.

НЕДЕРЖАВНІ ОРГАНІЗАЦІЇ У ПОСТРАДЯНСЬКИХ КРАЇНАХ

Масштаби “третього сектору” в пострадянських країнах значно нижчі ніж у країнах “старих демократій” Америки та Європи. Але ННО в цих країнах швидко розвиваються.

В Росії діє сьогодні декілька десятків тисяч ННО (одна ННО на 3000-4000 тис. громадян), які розподілені по території федерації вкрай нерівномірно. У Москві на сьогоднішній день офіційно зареєстровано 15 тис. ННО (дані Агентства Соціальної Інформації), Новосибірську(де знаходиться Сибірський Центр підтримки громадянських ініціатив) - 1 200 громадських організацій, Алтайському краї - біля 150, Іркутській області - 160, Новокузнецьку - 80, Красноярському краї - 720, Омській області - 160, Республіці Алтай - 40, Республіці Бурятія - 60, Томській області - 160, Тюменській - 30, Читинській - 80 / 6,7 /. Оцінюючи ці дані можна зробити висновок про нерівномірність розвитку громадянського сектору в Росії. Найбільші успіхи закономірно спостерігаються у столиці федерації Москві - тут на 500 громадян припадає одна ННО. Громадські організації Росії видають журнали, газети, бюлетні, довідники (банки даних про ННО, донорські організації, тренерів-консультантів ННО). Найбільш помітними ЗМІ ННО є щомісячний журнал “Пчела”(С.Петербург), газета “Третій сектор”(Новосибірськ) та видання ННО у Москві.

У Белорусі згідно даних / 8 / зібраних білоруською ННО “Объединенный путь” існує 1115 громадських організацій, які розташовані головним чином у містах: Мінську (62 % всіх ННО), Вітебську (11 %), Бресті (10%), Могильові (8 %), Гомелі (6 %) та Гродно (3 %). Виходячи з того, що населення Білорусі складає близько 10 млн. чол., одна ННО припадає аж на 9 000 жителів цієї країни. В порівнянні з розвинутими країнами Заходу це дуже низький показник. Але й у порівнянні з Росією третій сектор Белорусі розвинутий

значно гірше, що може бути наслідком недемократичного керівництва державою. При цьому нерівномірний характер розподілу ННО по території країни зберігається, що, очевидно, характерно для початкового етапу розвитку громадянського сектору суспільства. Щодо розподілу білоруських ННО за сферами діяльності, то найбільше функціонує організацій в галузі науки і культури, найменше - військовиків, за інтересами та сфери держави, самоуправління й права(див. Рис.1).

В Україні відповідно до Звіту про гуманітарний розвиток (Ukraine Human Development Report, 1996) існує більше 5 000 ННО / 9 /. Автори / 1 / твердять, що за період 1992-97 рр. в Україні створено біля 800 всеукраїнських і тисячі місцевих громадських організацій. В той же час за нашими даними тільки на Донеччині існує біля 1 400 ННО. Як бачимо наведені дані, взяті з різних джерел, дещо суперечливі. За нашими оцінками в Україні сьогодні існує 15-20 тис. діючих ННО. Це небагато - одна ННО на 2 600 - 3 500 жителів країни. Найбільша кількість українських ННО припадає на сфери: - культури і освіти, - здоров'я, інваліди та ветерани, - економіка і наука, - жінки і діти(рис. 2). ННО мають свої періодичні видання, серед яких виділяється журнал "Громадські ініціативи"(Львів).

Нині чинний Закон України "Про об'єднання громадян" (1992 р.) застарів, практично вичерпав свій позитивний правовий ресурс в процесі розвитку "третього сектору". Він орієнтований виключно на громадські організації членського типу. Але сьогодні вже виникли сотні фондів, установ діяльність яких спрямована не на одержання прибутку, а на суспільно корисну справу. Ці організації проводять наукові, соціологічні дослідження, виступають ресурсними центрами для інших ННО і т.і. Крім того, чіткості вимагають положення про пільгове оподаткування (бажано селективне) всієї суми сучасних українських ННО. Деякі представники ресурсних центрів ННО України наголошують на необхідності перегляду суб'єктів права при створенні ННО, а саме вилучення з їх числа органів законодавчої влади та місцевого самоврядування /10/. Всі ці "вузькі місця" повинен розв'язати новий Закон "Про громадські організації", проект якого внесено групою народних депутатів України на розгляд Парламенту. Проект опрацьовано депутатами нинішнього та попереднього скликання у співпраці з ННО Києва та Харкова.

Проведений нами короткий огляд стану і діяльності "третього сектору" західного світу та пострадянських країн показує, що роль громадських організацій в житті суспільства суттєво збільшується - аж до впливу на різні сфери діяльності людства на міжнародному рівні. Однак пострадянські країни, зокрема Україна роблять ще тільки перші кроки у створенні розвинутого громадянського суспільства, яке покликано буди гарантом демократії і прогресу. Особливо велика відповідальність в цей період формування "третього сектору" лежить на структурах, які виконують регулятивні функції: - правову (державні органи), - фінансову (донори), - організаційно-сервісну (ресурсні центри ННО). Одночасно суттєвим

фактором впливу на громадський сектор пострадянських країн може бути громадський сектор розвинутих країн Заходу, зокрема США, Німеччини, Англії, Канади, Франції а також Японії. Головна умова реалізації цього позитивного впливу - відкритість пострадянських суспільств.

ЛІТЕРАТУРА

1. Винников О., Ткачук А. Громадські організації в Україні: новий поступ з новим законодавством//Голос громадянина. № 4, 1997, с. 4-8.
2. Райт Дж. Досвід роботи неприбуткових організацій США у сфері освіти та науки// Голос громадянина. № 4, 1997, с.8-10.
3. Малеев В. Третій сектор у світі - кінець ХХ ст.// Голос громадянина. № 4, 1997, с.10-14.
- 4.Павлюченко О. Рада Європи та НДО// Голос громадянина. № 4, 1997, с.14-16.
5. Тасіс с нашим участием/ Информационный бюллетень “Сиб-ново-центра” и “Немецко-русского обмена”, № 3, сентябрь 1997.
6. Практикум гражданских инициатив / Екатеринбург, 1997.
- 7.Общественные объединения Сибирского региона / Информационный справочник, Новосибирск, 1997, 526 с.
8. Справочник белорусских общественных объединений. Минск: Агентство САДИ, 1997, 158 с.
9. Светлова С. Лобізм як процес // Голос громадянина. № 2, 1997, с.55-58.
10. Шкарлат Ю.Г., Голубовський В.В., Тищенко О.І. Про правові проблеми самоорганізації суспільства// Голос громадянина. № 4, 1997, с.11-13.